

PARADIGMS OF LEADER FORMATION IN DEUTERONOMISTIC HISTORY

PARADIGME ALE FORMĂRII LIDERILOR ÎN ISTORIA DEUTERONOMISTĂ

SAMUEL FLORIN BÎRLE*

ABSTRACT. The present study proposes an analysis on several paradigms of leader formation in deuteronomistic history, noticing that they give similar public speeches, but instead are the result of distinct formative experiences. Their evolution validates either the principle of formation through formal institutionalized education and personal revelations (Moses), the principle of discipleship (Joshua), the education carried out in liturgical spaces (Samuel), or education delegated to a responsible pedagogue (Solomon). Moreover, the pedagogical actions applied by prophets, which offer the possibility of administering the most appropriate methods for the ontological recovery of the community, have proved their effectiveness in Elijah's public ministry.

KEY WORDS: education, deuteronomistic history, formation, Old Testament, ministry

Introducere

Odată cu lucrarea lui Martin Noth din 1943 despre cărțile istorice ale Vechiului Testament, a început să fie folosită pe larg expresia *istorie deuteronomistă*, pentru a susține că materialul cuprins între Deuteronom și Împărați poate fi privit ca istorie unitară (Tatu 2016: 221-223). Nu vom intra în detalii legate de multiplele perspective care au apărut ulterior, însă folosim concluzia unanim acceptată că unele materiale aparțin aceleiași etape redacționale. Este cazul narațiunilor care reproduc retorica liderilor într-o manieră asemănătoare și în împrejurări similare. Astfel, apar periodic conducători în momentele de cotitură istorică, ținând discursuri publice în fața națiunii și utilizând un limbaj și teme specifice cărții Deuteronom: Moise ține o cuvântare publică finală în Câmpia Moabului (Deuteronom), Iosua la Sihem (Iosua 23-24), Samuel la Ghilgal (1 Samuel 12), Solomon în Ierusalim (1 Împărați 8) și Ilie pe Muntele Carmel (1 Împărați 18). Din acest motiv, cuvântările lor au fost privite ca reprezentând elemente de legătură pentru materialele istorice timpurii.

* SAMUEL FLORIN BÎRLE este doctorand în teologie la Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, România. E-mail: sami_birle@yahoo.com..

Într-un articol anterior (Bîrle 2020: 155-168) demonstrez că aceste discursuri conțin strategii și metode educaționale, însă considerăm că este oportună implicit analiza aspectelor care țin de planul formării personale. Prin urmare, demersul de față pornește de la premisa că portretul conducătorilor poate fi conturat adecvat prin identificarea și analiza elementelor de la baza evoluției lor personale. Fiecare portret analizat aici dezvăluie o paradigmă diferită a formării personale. Astfel, din perspectivă pedagogică putem anticipa concluzia că nu există un singur drum al formării și nici o singură tipologie de conducător. Moise va revela formarea într-un sistem cultural (egiptean), suplimentată de școala revelațiilor profetice. Iosua este primul rezultat al unei relații de ucenicie care reușește să perpetueze modelul mentorului, adaptându-se cu succes noilor realități sociale. Samuel este exponentul formării în condiții de apostazie, când conducătorii sunt compromiși, însă prin acțiunile educative ale familiei și cele implicate de creșterea la templu devine o personalitate integră și complexă. Solomon beneficiază de un context avantajos, pe care nu-l gestionează satisfăcător: începe bine, sub influența profetului Natan, dar sfârșește dezamăgitor. În privința lui Ilie, se poate remarca un oarecare mister ce învăluie perioada formării sale. Narațiunile prezintă în schimb rezultatul impresionant al lucrărilor făcute în anii de apogeu ai activității, când prin mijloace profetice reușește să determine comunitatea să creadă în YHWH.

Formarea lui Moise

Narațiunile biblice descriu o cronologie simetrică a vieții lui Moise, care corespunde unor experiențe formative distincte. La vârsta de 40 de ani decide să-și cerceteze frații în Egipt (Fapte 7:23). După încă 40 de ani i se revelează YHWH, poruncindu-i să înceapă procesul de eliberare a israeliților (Exod 7:7). Pribegia prin pustiu mai durează 40 de ani, din cauza refuzului lor de a începe cucerirea Canaanului (Numeri 14:34). În sfârșit, Moise moare la vârsta de 120 de ani, în condiții de sănătate deplină: „Moise era în vârstă de o sută douăzeci de ani când a murit; vederea nu-i slăbise și puterea nu-i trecuse“ (Exod 34:7).

Potrivit acestei cronologii, este evident că în evoluția ilustrului conducător se conjugă trei etape formatoare. Mai întâi trebuie remarcată perioada educației (instituționalizate), la care au contribuit școlile egiptene. Se subliniază până și în narațiunile nou-testamentare (Fapte 7:22) faptul că anturajul cultural în care și-a petrecut Moise primii ani de viață și-a pus amprenta asupra lui. De altfel, salvarea din apele râului Nil denotă modul providențial în care Dumnezeu a prevăzut formarea lui Moise, fiindcă „prin adoptarea de către fiica lui faraon, a dobândit acces la cea mai bună educație din Egipt“ (Vos 2021: 80). Este recunoscut unanim faptul că această cultură era privită încă în Antichitate cu admirație de către oamenii de știință. Ca să

exemplificăm, istoricul grec Herodot afirma că, „dintre egipteni, cei ce locuiesc în partea cultivată a țării păstrează mai mult decât toți oamenii amintirea trecutului, și sunt de departe cei mai învățați oameni din câți au existat“ (Daniel 1974: 149). Nu trebuie ignorat faptul că, tot în această perioadă a vieții, Moise a fost crescut de propria mamă, care ajunge să fie și remunerată pentru slujba ei în casa lui faraon (Exod 2:9-10). Se pare că Iochebed folosește oportunitatea pentru a-i imprima valorile și învățăturile israelite, fiindcă uciderea egipteanului aflat în disensiune cu un evreu dovedește adevărata lui apartenență (Exod 2:11-12). Încă înainte de a primi revelația lui YHWH, Moise se identifică cu cauza evreilor tratați inuman în Egipt. Walter Houston îi cataloghează gestul drept o dorință pripită și neautorizată pentru moment: „Narațiunea ne arată că Moise este pasionat de dreptate, dar și imprudent, căci fără autorizația divină pe care o primește mai târziu este imposibil ca acțiunea lui să aibă succes“ (Houston 2000: 70).

Ajungând în Madian, Moise trece în a doua etapă formativă, caracterizată de împrejurări noi, diferite. Narațiunea din Exod 2:16-17 revelează un alt moment în care Moise apără categorii sociale vulnerabile, fapt ce-i anticipează rolul de eliberator (Walvoord și Zuck 2010: 112). Este limpede că acum se află în impas existențial, fiindcă slujba de păstor al socrului său nu este neapărat o lucrare demnă de un fost prinț al Egiptului. Una dintre dovezile evidente ale suferinței sale lăuntrice o reprezintă numele pe care-l dă primului său fiu: Gherșom (גֵרְשֹׁם) – *sunt străin aici* (Exod 2:22). Prin urmare, experiența din Madian este și una a singurătății, a lipsei unei patrii, a unui nou început. Putem conchide aici că revelația de la Sinai a însemnat redescoperirea sentimentului de apartenență de care a fost privat timp de 40 de ani.

Relevanța de la Sinai, consemnată în Exod 3, corespunde debutului ultimei etape formative. Dincolo de aspectele educative prezentate de dialogul dintre Moise și YHWH, este necesar să subliniem că momentul acesta reprezintă apogeul educațional la care participă. Experiență strict personală, comunicarea lui YHWH are, totuși, conotații publice. Conducătorul dispune de o ofertă ce vizează libertatea (individuală și colectivă), una dintre valențele fundamentale ale pedagogiei. Interesant este faptul că YHWH caută să reaprindă mai vechea lui pasiune de eliberator, manifestată însă prematur, cu toate că Moise refuză inițial chemarea. În pofida acestui fapt, odată ce acceptă chemarea divină rămâne loial lucrării chiar în situații în care Dumnezeu vrea să renunțe (Exod 32:10-14).

Formarea lui Iosua

Spre deosebire de Moise, la a cărui formare au contribuit trei elemente (școlile egiptene, perioada din Madian și revelația de la Sinai), Iosua reprezintă o tipologie diferită. Odată cu el avem prima validare a uceniciei în

cadrul istoriei deuteronomiste (Măcelaru 2011: 11-22). În sensul acesta, narațiunile îl prezintă ca fiind în slujba lui Moise, în calitate de ucenic. În cele ce urmează vom analiza câteva elemente care contribuie la descrierea relației dintre învățător și ucenic. Mai întâi, este evident că ucenicia a însemnat implicarea lui Iosua în activități specifice, care l-au pregătit pentru rolul de lider național. Prin urmare, omul care va ajunge responsabil de campaniile militare de cucerire, este familiarizat cu astfel de confruntări încă de pe vremea disputei cu Amalec (Exod 17), și are posibilitatea să înțeleagă că secretul biruinței stă în comunicarea (și mijlocirea) cu Dumnezeu (Exod 17:11). Pe de altă parte, Iosua participă la dialoguri educative când coboară de pe munte și interpretează sunetele poporului drept semne de război. Moise îl corectează, explicând: „Strigătul acesta nu-i nici strigăt de biruitori, nici strigăt de biruiți; ce aud eu este glasul unor oameni care cântă!” (Exod 32:18). Nu trebuie ignorată nici realitatea faptului că, prin însăși manifestarea ei, relația de ucenicie dintre cei doi a implicat o oarecare protecție: lângă Moise ucenicul stă în siguranță și nu se compromite cu idolatria precum restul comunității.

Mai mult, apropierea de Moise îi asigură revelații unice, care probabil au cea mai mare importanță din perspectiva contribuției formative. În cel puțin două împrejurări, narațiunea descrie participarea la același tip de experiențe profetice. Dispunem, în primul rând, de exemplul oferit la urcarea pe Muntele Sinai, când Iosua asistă la apariția slavei lui Dumnezeu. În cele 40 de zile petrecute pe munte, cei doi primesc tablele legii scrise de Dumnezeu. În al doilea rând, avem exemplul experiențelor de la cortul întâlnirii, unde YHWH vorbește cu Moise „cum vorbește un om cu prietenul lui“, fapt ce denotă o favoare particulară, la care devine părtaș și Iosua în virtutea calității sale de ucenic: „Apoi Moise se întorcea în tabără, dar tânărul lui slujitor, Iosua, fiul lui Nun, nu ieșea deloc din mijlocul cortului“ (Exod 33:11). Prin urmare, Iosua este implicat într-o relație de ucenicie experimentală, profund formatoare, care-i furnizează aceleași tip de experiențe ca mentorului său.

Formarea lui Samuel

Samuel are și el parte de experiențe formative în cadrul relației de ucenicie, însă în cazul său este evidentă implicarea părinților. În pofida deciziei de a-l oferi Domnului pentru întreaga viață, Samuel este în continuare îngrijit de Ana, care „și-a păstrat dragostea și responsabilitatea maternă“ (Walvoord și Zuck 2010: 432) confecționându-i anual o mantie mică, dovadă clară de dragoste (Green 2003: 110). Pe lângă aceasta, experiențele de la Șilo se desfășoară în contextul practicării unui „ritual familial ce reflectă pioșenia lui Elcana“ (Walton 2014: 304). Avem, prin urmare, o familie israelită credincioasă, dispusă la eforturi în vederea practicării închinării. Nu mai

puțin importantă este cântarea compusă de Ana după ce înregistrează marea ei biruință (1 Samuel 2). Actul ei personal de închinare și recunoștință a fost perceput ca proiect ingenios de alăturare a poeziei și prozei (Polzin 1993: 30), având valențe profetice, fiindcă anticipează evenimente semnificative (Childs 1979: 273).

Din perspectiva uceniciei lui Samuel este oportună examinarea unor aspecte definitorii pentru relația în care intră încă de mic. Narațiunea din 1 Samuel 2 descrie următoarele elemente ce formează fondul uceniciei: (1) utilizarea repetată a termenului *fiul* (meu), ca dovadă a apropierii dintre protagoniști; (2) dialoguri educative prin care copilul este îndrumat coresponsator (1 Samuel 3:8-9) și (3) implicarea în activități specifice de slujire în templu: *Samuel făcea slujba înaintea Domnului și copilul acesta era îmbrăcat cu un efod de in* (1 Samuel 2:18). Sub aspectul terminologiei, Tony Cartledge arată că verbul „slujea“ (תַּשָּׁבַח - *mašārêṭ*) este folosit pentru a exprima chiar lucrarea preoțească: „Naratorul subliniază intenționat relatarea despre nevrednicia fiilor lui Eli, cu referințe periodice la copilul mai vrednic al Anei. Verbul tradus prin „a sluji“ este tehnic și se folosește pentru a descrie serviciul preoțesc, indicând faptul că Samuel începuse să funcționeze ca ucenic al lui Eli. Efodul de in pe care-l poartă copilul sugerează, de asemenea, statutul său special“ (Cartledge 2001: 55).

Formarea lui Solomon

Spre deosebire de predecesorii săi, Solomon se detașează ca reprezentant al educației întreprinse de un reprezentant. Potrivit narațiunii din 2 Samuel 12:25, tatăl său l-a încredințat profetului Natan, care a pus copilului numele Iedidia, adică „iubitul Domnului“. Portretul de pedagog al lui Natan îl recomandă pentru asemenea responsabilități, datorită faptului că este integru și curajos, fapt dovedit prin modul în care-l înfruntă pe împăratul însuși (Jones 1995: 889). În plus, parabola prin care prezintă imaginea puternic emoționantă a omului nedreptățit de bogatul nemilostiv, denotă o pedagogie înaltă. Punându-l pe David în situația de a evalua fapta, Natan coordonează acțiunea către punctul culminant, în care-l face pe împărat să se auto-condamne, după care proclamă un mesaj divin împlinit întocmai (Cartledge 2001: 514). În calitate de succesori al împăratului David, Solomon beneficiază de multiple avantaje din perspectivă economică, politică și chiar religioasă, însă rămâne în cronicile lui Israel drept protagonistul care a introdus în viața poporului sămânța idolatriei: „Când a îmbătrânit Solomon, nevestele i-au plecat inima spre alți dumnezei, și inima nu i-a fost în totul a Domnului Dumnezeului său, cum fusese inima tatălui său, David. Solomon s-a dus după Astartea, zeița sidonienilor, și după Milcom, urâciunea amoniților. Și Solomon a făcut ce este rău înaintea Domnului și n-a urmat în totul pe Domnul ca tatăl său, David. Atunci, Solomon a zidit pe muntele din

fața Ierusalimului un loc înalt pentru Chemoș, urâciunea Moabului, și pentru Moloh, urâciunea fiilor lui Amon“ (1 Împărați 11:4-7).

Formarea lui Ilie

Spre deosebire de conducătorii analizați mai sus, Ilie reprezintă liderul care nu se încadrează în niciuna dintre tipologiile analizate. Formarea sa este învăluită în mister, narațiunile prezentând în schimb rezultatele impresionante ale muncii depuse. Cu toate acestea, biografia și portretul său instituie o paradigmă potrivit căreia putem dobândi un rol educativ important în comunitate prin intermediul experiențelor cu Dumnezeu. Ce putem spune cu certitudine legat de formarea lui Ilie este că a avut caracter deuteronomic. Ilie a promovat învățăturile deuteronomice cu orice preț, după cum o dovedește lupta sa înverșunată împotriva idolatriei. Pe de altă parte, un fapt deuteronomic este reprezentat de momentele în care cuvintele profetite se împlinesc, aspect explicat de Dietrich ca semn al concepției (deuteronomice) despre profeți: „Editorii remarcă în mod explicit că se întâmplă așa cum a prezis Ilie. Puterea și adevărul cuvântului unui profet sunt dovedite în mod repetat, fiind un semn distinctiv al concepției deuteronomice despre profeți“ (Dietrich 2000: 245). Prin urmare, modul în care este creionat acest personaj înglobează perspectiva potrivit căreia un mesaj, pentru a fi profetic, trebuie să se îplinească întocmai.

Concluzii

Fiecare portret analizat mai sus dezvăluie o paradigmă diferită a formării personale. Potrivit narațiunilor din istoria deuteronomistă, nu există o singură cale a devenirii umane și nici o singură tipologie de conducător. Moise a revelat formarea într-un sistem cultural (egiptean), suplimentată de perioada de singurătate din Madian și de școala revelațiilor profetice. Iosua este primul rezultat al unei relații de ucenicie, care reușește să perpetueze modelul mentorului adaptându-se cu succes noilor realități sociale. Samuel este exponentul formării în condiții de apostazie, când conducătorii sunt compromiși, însă prin acțiunile educative ale familiei și cele implicate de educația la templu reușește să devină o personalitate integră și complexă. Pe de altă parte, Solomon beneficiază de un context avantajos, pe care nu-l gestionează în mod satisfăcător. Începe bine, sub influența profetului Natan, dar sfârșește dezastruos. În privința lui Ilie, se poate remarca un oarecare mister în care a rămas învăluită perioada lui de formare. Narațiunile prezintă, în schimb, rezultatul impresionant al lucrărilor din anii de apogeu ai activității sale. Prin urmare, în lumina acestei analize, narațiunile veterotestamentare cuprinse în istoria deuteronomistă validează fie principul formării complexe după modelul Moise (educația formală instituționalizată, experiențele personale ale înstrăinării de propriul popor, revelațiile divine), fie principiul uceniciei după modelul Iosua, fie educația desfășurată într-un

spațiu liturgic (Samuel), fie educația delegată unui pedagog responsabil, ca în cazul lui Solomon. Mai mult decât toate acestea și-au dovedit eficiența acțiunile pedagogice aplicate de slujitorii care au avut revelații profetice, fiindcă oferă posibilitatea administrării celor mai adecvate metode în vederea recuperării ontologice a oamenilor.

Bibliografie

- Bîrle SF (2020) Strategii pedagogice în discursurile deuteronomice ale lui Moise. În Pădurean A, Drăucean A și Stoia S (eds) *Provocări și tendințe actuale în științele socio-umane*. Arad: Editura Universității „Aurel Vlaicu“.
- Cartledge T (2001) *1 & 2 Samuel*. Macon, GA: Smith and Helwys.
- Childs B (1979) *Introduction to the Old Testament as Scripture*. Philadelphia, PA: Fortress.
- Daniel C (1974) *Gândirea egipteană antică în texte. Traducere din limba egipteană veche, studiu introductiv, notițe introductive și note*. București: Editura Științifică.
- Dietrich W (2000) “1 and 2 Kings”. În Barton J și Muddiman J (eds) *The Oxford Bible Commentary*, 245-246. Oxford și New York: Oxford University Press.
- Douglas JD (1995) *Dicționar Biblic*. Traducere în limba română de Pup L și Tipei J. Oradea: Societatea Misionară Română.
- Green B (2003) *How Are the Mighty Fallen? A Dialogical Study of King Saul in 1 Samuel*. Sheffield: Sheffield Academic.
- Măcelaru M (2011) Discipleship in the Old Testament and Its Context: a Phenomenological Approach. *Plērōma. Studii și cercetări teologice* 13(2): 11-22.
- Măcelaru M (2012) *Identitatea între povară și privilegiu*. Cluj-Napoca: Risoprint.
- Polzin R (1993) *Samuel and the Deuteronomist. A Literary Study of the Deuteronomistic History. Part II: 1 Samuel*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Tatu S (2016) *Introducere în Studiul Vechiului Testament: Pentateuhul și cărțile istorice*. Cluj-Napoca: Casa Cărții.
- Vos H (2021) *Obiceiuri și tradiții din vremurile biblice*. Traducere în limba română de Cuculea R. Oradea: Casa Cărții.
- Walton J, Matthews V și Chavalas M (2014) *Comentariu cultural-istoric al Vechiului Testament*. Traducere în limba română de Tatu S, Crețan L și Cuculea R. Oradea: Casa Cărții.
- Walvoord J și Zuck R (2010) *Comentariu al Vechiului Testament*. Traducere în limba română de Verlan O. Cluj-Napoca: Editura Fundației E. B. E.